

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АСОЦІАТИВНОГО ЗАСВОЄННЯ АНГЛОМОВНОГО МАТЕРІАЛУ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Л.Є.Гусак

Анотація. В статті розкриваються психологічні особливості асоціативного засвоєння англomовного матеріалу молодшими школярами.

Ключові слова: психологічні особливості асоціативного засвоєння англomовного матеріалу, асоціативна пам'ять молодших школярів, метод асоціативних символів.

Аннотация. В статье раскрываются психологические особенности ассоциативного усвоения англоязычного материала младшими школьниками.

Ключевые слова: психологические особенности ассоциативного усвоения англоязычного материала, ассоциативная память младших школьников, метод ассоциативных символов.

Summary. The article considers the psychological peculiarities of associated mastering English material by primary school pupils.

Key words: the psychological peculiarities of associated mastering English, primary school pupils, associated memory, the method of associated symbols.

Постановка проблеми. Проблема ефективного вивчення іноземної мови існувала з давніх-давен. Понад три століття тому великий педагог Ян Амос Коменський дивувався з того, наскільки важким було вивчення іноземної мови в тогочасних школах, яким складним і розтягнутим було вивчення навіть однієї латинської мови. Кухарі на кухні, слуги при обозі, майстровий люд – усі вони, роблячи свою справу чи перебуваючи у війську, під час походів швидше засвоюють чужу мову, ніж вихованці шкіл за умов вільного часу і величезного напруження [0,104].

Дитина вивчає рідну мову перебуваючи в середовищі рідної мови, що сприяє її швидкому і ефективному засвоєнню. Під час вивчення іноземної мови учневі пропонується її засвоєння в неприродному середовищі, що не сприяє досягненню очікуваного результату. Щоб легко навчити дитину чужої мови, бажано повторити той шлях, яким вона засвоювала рідну мову.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасна педагогічна практика також відзначається проблемами трьохсотлітньої давнини. Незаперечним є той факт, що іноземна мова в ранньому віці засвоюється краще, хоча її вивчення супроводжується дуже великими зусиллями учнів [0; 0].

Відомий психолінгвіст Наом Хомський зазначив, що ми народжуємося із здатністю засвоювати будь-яку мову і швидко, і без проблем, і зберігаємо цей таланти приблизно до 11-12 років. За умов правильної організації навчання діти молодшого шкільного віку, не знаючи граматичних правил, можуть дуже швидко вивчати іноземну мову до рівня елементарного володіння, так як сенситивність дітей молодшого віку до засвоєння мов є дуже високою, адже в цей період можливе стрімке вироблення мовленнєвих навичок.

Молодший шкільний вік характеризується значними якісними змінами, які відбуваються в розвитку пам'яті дитини. Коли діти приходять вперше до школи, вони вже вміють мимовільно запам'ятовувати. Однак, це вміння є недосконалим. Так, першокласник часто не запам'ятовує, що було йому задано додому, хоча легко і швидко запам'ятовує те, що цікаво, що викликає в нього сильні почуття.

А чи помічали ви, з якою легкістю дитина запам'ятовує фрази з мультфільмів, рекламних роликів. А скільки зусиль їй треба докласти для того, щоб запам'ятати віршик чи правило. До того ж, вивчений віршик дитина забуває через тиждень-два, а улюблені фрази пам'ятає місяцями. У чому ж тут справа? А справа в тому, що діти сприймають та запам'ятовують інформацію через світ образів. В першому випадку основою для запам'ятовування став яскравий образ, а в другому – нав'язана дорослим інформація.

Основна причина порівняно легкого опанування іншомовною лексикою дітьми раннього віку приховується в особливостях їхнього психічного розвитку і, насамперед, в особливостях розумової діяльності. Чим раніше починається адекватне, грамотне навчання, тим кращим буде подальший інтелектуальний розвиток дитини.

Як відомо, мозок людини складається з двох півкуль. Права півкуля відповідає за образне, а ліва

– за логічне. Мозок звик запам'ятовувати все таким, як є – у розмаїтті кольорів, звуків, запахів, інших якостей. Сприймавши щось, він у правій півкулі складає образ – модель, у лівому – відповідні йому слова. Сприйняте в такий спосіб не стирається.

Перші 5-7 років права півкуля, яка відповідальна за уяву, розвивається у людини швидше за ліву, яка є відповідальною за логічне та аналітичне мислення. Ось чому уява та яскраві образи такі важливі у житті молодших учнів.

А що ж у школі? Система сучасного навчання надмірно аналітична, вона намагається робити з дітей маленьких дорослих. Батьки та вчителі прагнуть якомога більше інформації закласти в дитячі голови, адже треба встигати за розвитком сучасного інформаційного світу і в дитинстві все засвоюється краще. Дитинство і справді благодатна пора, проте, якщо дитячу пам'ять перевантажувати великою кількістю навчальної інформації, то результат може бути небажаним. Наприклад, дитина може втратити інтерес до навчання, постійно перевтомлюватись і через це бути неуважною, почуватись виснаженою.

Як же уникнути такої неприємної ситуації? Це можна зробити, якщо у навчанні дитини спиратися на психологічні особливості сприйняття учнів, які властиві саме цьому віку. Пам'ять у дітей молодшого шкільного віку дуже активна, і це потрібно використовувати. Головна та постійна турбота вчителя – озброювати учнів міцними знаннями, у великому обсязі та надовго. Щоб школярі зберегли здоров'я та емоційну стійкість, рівновагу, вчителю недостатньо знати лише свій предмет і сучасну методику викладання. Крім цього він повинен враховувати й відомості, що стосуються психіки та безпосередньо пам'яті учня.

Пам'ять – це здатність живої системи фіксувати факт взаємодії із середовищем (зовнішнім або внутрішнім), зберігати результат цієї взаємодії у формі досвіду і використовувати його в поведінці. Є багато теорій пам'яті. Одна з них – асоціативна теорія пам'яті. Асоціація – обов'язковий принцип всіх психічних утворень. Суть механізму асоціації – у встановленні зв'язку між враженнями, що одночасно виникають у свідомості. Залежно від умов, необхідних для їхнього утворення, асоціації поділяються на три типи: за суміжністю, схожістю та контрастом. Асоціації за суміжністю – це відображення у психіці людини зв'язків між предметами та явищами, які йдуть одні за одним в часі (суміжність у часі) або перебувають поряд у просторі (суміжність у просторі). Асоціації за суміжністю виникають під час згадування подій, свідком яких була людина, в разі заучування навчального матеріалу тощо. Асоціація за схожістю наявна тоді, коли в психіці відображено зв'язки між предметами, схожими між собою в певному аспекті (наприклад, помилкове сприйняття незнайомої людини як знайомої). Асоціація за контрастом утворюється під час відображення у психіці людини предметів і явищ об'єктивної дійсності, пов'язаних між собою протилежними ознаками (високий – низький, швидкий – повільний тощо).

Особливим різновидом асоціації є породжені потребами пізнавальної діяльності і життя людини причинно-наслідкові асоціації, які відображають не лише збіг подразників у часі та просторі, їхню схожість і відмінність, а й причинні залежності між ними. Причинно-наслідкові асоціації є базовими щодо міркувань і логічних побудов [0].

Не слід забувати, що в основі пам'яті лежить уява. Ось основне правило, якого необхідно дотримуватися в процесі навчання молодших школярів: уява + позитивні емоції = секрет успішного навчання.

Позитивний вплив допоміжних чинників на запам'ятовування навчального матеріалу довели ще наприкінці XIX століття психологи експериментатори Г.Ебінгауз, Г.Мюллер, Ф.Шуман. Фахівці стверджують, що методики навчання, які не враховують особливостей дитячої фізіології – одна з головних причин високого рівня захворюваності школярів, а ті методики, що опираються на образне мислення дитини, відповідають законам природи.

Відомий факт, що інформація, приправлена позитивними емоціями, сприймається вдвічі швидше і тримається в пам'яті набагато довше. За допомогою яскравої дитячої уяви можна швидко і надовго запам'ятати потрібну інформацію. Процес запам'ятовування при активізованій уяві є дуже ефективним, оскільки при цьому інформація легше, надійніше і в більшій кількості закріплюється, так як вона пов'язується асоціативними зв'язками.

На основі досліджень про природу мовленнєвої діяльності людини сучасні психолінгвісти прийшли до висновку, що ми мислимо не словами, а образами, кодовою мовою уявлень і асоціацій. Слово – це звуковий образ, що використовується для вираження того, що ми бачимо, думаємо або відчуваємо. Отже, опанування мови починається з відчуттів, з процесу відображення у мозку людини окремих властивостей та явищ, які безпосередньо впливають на її органи чуття. Слідуючи даним психічним процесам, а не всупереч їм, нами застосовується теорія асоціативного засвоєння у

вивченні англійської мови.

Основи асоціативної теорії навчання, закладені Гоббсом, і особливо розвинені в працях Гартлі і Прістлі, були внесені до суб'єктивно-емпіричної психології XIX століття в Англії головним чином Спенсером і Беном, у Німеччині – Гербартом, Еббінгаузом і Вундтом, у Франції – Теном та іншими [2]. В їхньому розумінні принцип асоціативного зв'язку зводиться до того, що, якщо певні психічні утворення виникли в свідомості одночасно або безпосередньо один за одним, то між ними утворюється асоціативний зв'язок, і повторна поява якогось із елементів цього зв'язку обов'язково викликає в свідомості появу всіх його елементів.

Традиційна стратегія навчання іноземної мови припускає дві основні стадії роботи: семантизація лексичних одиниць й автоматизації лексичних одиниць. Семантизація розглядається як процес розкриття значення іншомовних слів і їхнє запам'ятовування, а автоматизація – як процес використання слів у говорінні з метою оволодіння ними. Розглянемо детальніше зазначені стадії оволодіння іноземною мовою.

По-перше, використовуючи семантизацію, вчителі часто діють не відповідно до закономірностей функціонування говоріння, а всупереч ним. Справді, для говоріння характерна асоціація «думка – слово» (спочатку виникає думка, потім її словесне вираження) або, коли людина не володіє іноземною мовою – «значення (рідною мовою) – слово (іноземною мовою)» [0, 115].

Вчителі подають спочатку іншомовне слово, а потім розкривають його значення, тобто, затверджують асоціацію «слово – значення». Такий процес властивий не говорінню, а аудіюванню, читанню (рецептивним видам діяльності).

По-друге, нові лексичні одиниці як би нав'язують учням. Останні приходять на урок іноземної мови після інших уроків, і мозок їх працює в іншому, не адекватному сприйняттю слів, режимі. Пропоновані слова ані в значеннєвому, ані в емоційному плані для них не значимі, тому що зараз, у цей момент не потрібні. Тому лексичні одиниці сприймаються як незначущі.

По-третє, учні при цьому пасивні. Вони, зазвичай, запам'ятовують, але запам'ятовування тут є самоціллю, тому що воно є довільним. В основі цього лежить помилкова стратегія: спочатку запам'ятай, потім використай. Заготовка слів взапас (як білка заготовлює горіхи) не тільки неефективна, але й не викликає інтересу учнів.

По-четверте, семантизація 10–15 слів віднімає близько 20 перших хвилин уроку. Це час (до того ж кращий на уроці, тому що мозок ще не стомлений), помножений на кількість уроків, де присутня семантизація, становить у цілому десяту частину всього часу, призначеного для вивчення іноземної мови.

По-п'яте, семантизація – це лише повідомлення значень, головним же в слововживанні є не саме значення слова, а його зв'язки. Знання значення є тільки знання слова, володіння словом вимагає засвоєння його призначення, його функції.

Деякі вчені можуть заперечити дану стратегію навчання іноземної мови, стверджуючи, що семантизація є попередньою стадією, за якою повинна йти автоматизація, у процесі якої й засвоюється призначення слова, його функція, ситуативна віднесеність. Проблема полягає в тому, що стратегія «спочатку поза ситуацією, потім у ситуації» або «спочатку форма й значення, потім функція, призначення» є неефективна, тому що вимагає надзвичайно багато часу. Це цілком зрозуміло, тому що співвіднесеність будь-якої сторони навички із ситуацією саме тому й діюча в говорінні, що здобувається вона разом зі словом, тобто коли слово засвоюється як функціональна одиниця.

Ситуативна віднесеність не надається слову, а засвоюється з ним, точніше, слово (його форма й значення) засвоюється завдяки ситуативній віднесеності, необхідності слова для висловлення своїх думок і почуттів. Це відбувається тому, що зв'язки, які утворюються при запам'ятовуванні форми й значення без їхнього призначення, тобто в умовах неадекватних функціонуванню слова, якісно неоднорідні з тими зв'язками слова, які мають місце в говорінні. Звідси й відсутність переносу навичок.

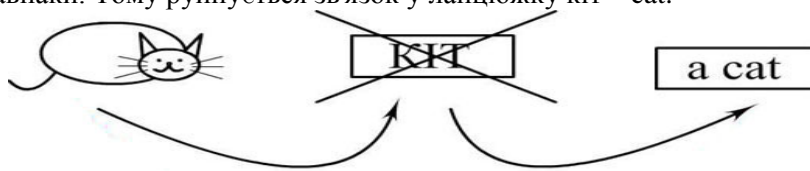
Для оптимізації навчання лексиці може використовуватися символічне зображення слів і навіть словосполучень, що сприяє швидкому й міцному запам'ятовуванню матеріалу. Є.І.Пассов робить висновок про те, що повинна спостерігатися якась пропорція між роботою пам'яті й мислення в молодшого школяра [0, 53]. Якщо використовуються різні прийоми запам'ятовування лексичного матеріалу – довільні й мимовільні, механічні й логічні, безпосередні й опосередковані (символи, знаки, жести, опорні сигнали й т.д.), розвиваються інтелектуальні функції аналізу й синтезу, формуються мовні узагальнення, виділяються мовні абстракції у вигляді знаків, схем, правил, тобто вдосконалюється мислення дитини.

При навчанні учнів початкової школи слід також враховувати їх інтенсивний фізіологічний та психологічний розвиток, який реалізується в грі як провідному типі діяльності. Органічне поєднання інтелектуально-лінгвістичної діяльності дитини з її інтенсивним розвитком рухово-кінетичної сфери обґрунтовується теорією асоціативного засвоєння. В межах цієї теорії нами використано Метод Асоціативних Символів (МАС), в основу якого покладено імітативну рухову діяльність, максимально наближену до реальності. При цьому дитина пізнає світ у живому слові, спілкуванні, грі, оскільки мовний матеріал сприймається нею через всі аналізатори: зорові, слухові, мовленнєво-моторні і рухові. Чим більше аналізаторів бере участь при вивченні навчального матеріалу, тим ефективніше і міцніше він застосовується [1].

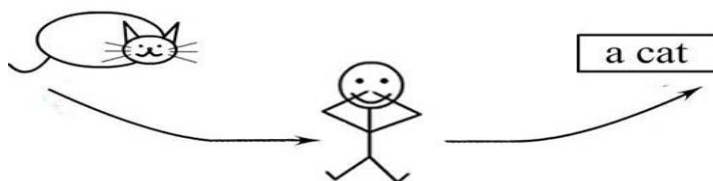
Метод асоціативних символів (МАС) враховує властивості мимовільного засвоєння навчального матеріалу, що передбачає включення важливої інформації, яка привертатиме увагу школярів, максимально зацікавивши їх для того, щоб усвідомити цю інформацію.

Навчання базується на співпраці вчителя і учнів, тобто за домовленістю створюються образи-символи, через які розкривається значення нового мовного явища (лексичного або граматичного). Даний метод розвиває образне мислення дитини, уяву, лінгвістичне відчуття та здогадку, дає змогу проявити власну ініціативу та фантазію. В основі методу – емоційне сприйняття учнями зв'язної мови за допомогою рухів, жестів, що значно підвищує ефективність засвоєння матеріалу, покращує не лише пам'ять, а й увагу та здатність творчо мислити.

З використанням методу асоціативних символів на ранньому етапі вивчення іноземної мови відпадає потреба у постійному використанні методу перекладу для семантизації нової лексичної одиниці, що дозволяє досягти бажаних результатів. Наприклад, кіт у дітей асоціюється з українським словом «кіт» і навпаки. Тому руйнується зв'язок у ланцюжку кіт – cat.

Використання вчителем наочності значно покращує процес запам'ятовування, адже у дітей добре розвинена зорова пам'ять. Проте з накопиченням навчального матеріалу постійне використання наочності стає неможливим. Використання символів-образів помітно полегшує роботу педагога і сприяє кращій семантизації слів. Наприклад, показавши один раз на уроці символічний образ кота і назвавши його «cat», а не «кіт», у дитини будеться асоціативний зв'язок між символом-образом і його словесним звучанням, тому не виникає проблем із відтворенням даної лексичної одиниці.

Застосування методу асоціативних символів допомагає вирішити одну з базових проблем навчання іноземної мови – збереження у пам'яті мовного матеріалу. Оволодіння чужою мовою відбувається через звичну дітям особистісну діяльність, за допомогою рухів, жестів, міміки, імітуючи та доводячи до автоматизму виконання і промовляння певних мовленнєвих зразків у відповідних ситуаціях. Учні при цьому виконують спільні ігрові дії з дорослими або самостійно. Вивчення нової мови для них цікавий, радісний процес, який не викликає втоми, адже активно використовується рухова діяльність на фоні розвитку образного мислення [1].

Навчаючись за цим методом, діти мають можливість зрозуміти і запам'ятати порівняно велику кількість лексичних одиниць та мовних структур. Мимовільне засвоєння виключає перевантаження пам'яті дітей, оскільки навчальний матеріал сприймається без значних інтелектуальних та фізичних зусиль.

Молодшим школярам досить складно утримувати уявний образ без його підкріплення, тому необхідно використовувати або його графічне зображення, або символ. Учитель повинен подбати про те, щоб учні чітко зрозуміли асоціативний зв'язок з уявним образом предмета чи певного місця.

Ефективність використання методу буде помітна тоді, коли учні зможуть легко пригадувати інформацію, пригадувати необхідну лексику, уявляючи або зображуючи певний символ.

Учні легко відтворюють інформацію, тому що вони граються, уявляють та фантазують. Саме вміння уявляти та фантазувати допомагає їм легко сприймати, а потім і відтворювати інформацію.

Звичайно, не всі діти можуть з першого разу свідомо залучити свою увагу й перенестися у світ асоціацій. На перших етапах ми допомагали дітям, вчили їх уявляти, а вже потім націлювали їх на створення нових символів.

Протягом усього шкільного віку відбувається розвиток мимовільного та усвідомлюваного запам'ятовування. Мимовільне запам'ятовування відіграє важливу роль в навчальній діяльності молодшого школяра.

Розвиток пам'яті насамперед залежить від зацікавленого включення особистості в продуктивну діяльність, зокрема навчальну, спрямовану на самостійне пізнання світу або досягнення нових результатів діяльності. Чим вагоміші мотиви супроводжують діяльність суб'єкта, тим успішніші результати запам'ятовування. При цьому, запам'ятовування є результативним незалежно від того, чи ставилася мета запам'ятати [5].

Все починається з гри. Різні народи, різні ігри, різні тексти, але скрізь, граючись із немовлятами, повторюють однакові магічні рухи, допомагаючи зрозуміти: «ось вона, моя рука!»

Фахівці переконані, правильний розвиток рухової сфери позитивно впливає на формування інтелекту дитини, її духовних якостей. Діти із задоволенням граються своїми пальчиками, фантазують, уявляють, відчуваючи при цьому смак успіху. Діти, рухи яких добре скоординовані, краще мислять, є дисциплінованішими, оскільки вироблення моторних навичок та управління складними рухами супроводжується розвитком зворотного зв'язку мозку. За допомогою яскравої дитячої уяви можна швидко і надовго запам'ятати потрібну інформацію. А головне – таке навчання, основане на грі та фантазії, зовсім не обтяжує дитину, навпаки – переключає її на діяльність іншої півкулі, отже – дитина відпочиває.

Символ – це наочна уява про слово. Орієнтуючись на пропоновані символи, діти запам'ятовують і образ, який виникає в їхній уяві, і саме слово. Оперування символами наближає дитину до природного, а не до штучного запам'ятовування слова. При використанні символів дитині значно легше засвоїти поняття, коли воно не тільки показане, а й позначене зрозумілим, близьким для дитини образом, легким для сприймання. Ці символи використовуються вже не один рік і довели свою ефективність. Практично на кожному занятті діти зустрічаються з символами. Це розвиває мислительні процеси, пам'ять, увагу.

Доведено, що пам'ять у дитини нетривала: вона не тільки швидко запам'ятовує, а й швидко забуває вивчене. Збереження в пам'яті мовного матеріалу залишається і далі однією з найбільших проблем навчання. Дослідники дитячого мислення стверджують, що розуміння будь-якого поняття для дітей раннього віку відбувається на основі конкретного й безпосереднього сприймання, тому дуже важливо, щоб мовні одиниці сприймалися через зорові, мовленнєво-моторні і рухові аналізатори. Чим більше аналізаторів бере участь у вивченні навчального матеріалу, тим ефективніше й міцніше він засвоюється [0;14]. Не випадково одним із завдань сучасної методики є пошук оптимальних шляхів вирішення цієї проблеми.

Дослідження психологів засвідчили, що під час навчання дитина запам'ятовує 10% того, що читає, 20% того, що чує, 30% того, що бачить, 50% того, що бачить і чує одночасно, 70% того, що говорить, 90% того, що робить і говорить одночасно. Саме тому, слід насамперед застосовувати ті засоби та методи навчання іноземної мови, в основу яких покладено мнемічну діяльність.

На початковому етапі вивчення іноземної мови доцільно використовувати елементи мови жестів як основного способу семантизації лексичних одиниць.

Висновки. Таким чином, у процесі навчання у молодших школярів формуються різні види пам'яті. Важливою умовою ефективності цього процесу є педагогічне керівництво, спрямоване на забезпечення розуміння (усвідомлення, уявлення) учнями навчального матеріалу, а вже потім – заучування його.

А головне – таке навчання, основане на грі та фантазії зовсім не обтяжує дитину, навпаки – переключає її на діяльність іншої півкулі, а отже дитина відпочиває.

Література

1. Антошук Є. Таємниці успіхів учнів та інструкторів української школи ейдетики / Є. Антошук // Психолог. - 2007.- №25-27.
2. Белоножко Н. Использование музыкальных выразительных средств в процессе обучения английскому языку / И. Белоножко // Иноземні мови. – 2001. – №4. – с.14-17.
3. Василенко М. Граючись – виграємо / М. Василенко // Иноземні мови в навчальних закладах. – 2001. – №1. – С. 104-106.
4. Возрастная и педагогическая психология: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Под ред. проф. А.В. Петровского. – М.: Просвещение, 1973. – 288 с. – С. 90-91.

5. Волков Б. Психология младшего школьника / Б.Волков. – М., Просвещение, 2002. – 128с.
6. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе. / И. А.Зимняя. –М., Просвещение, 1991. – 220с.
7. Карпюк О. Особливості комунікативно-орієнтованого навчання англійської мови в початковій школі. / О.Карпюк. – К. : Ленвіт, 2004. – 120с.,
8. Ніколаєва С.Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 1999. –320 с. – С.115.
9. Пассов Е.И. Учитель иностранного языка. Мастерство и личность / Е. И. Пассов, В. П. Кузовлев, В. П.Царонова. – М.: Просвещение, 1993. – 159 с. – С.53-54.
10. Рогова Р.В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г.В. Рогова, Ф.М. Рабинович, Т.Е. Сахарова. – М.: Просвещение, 1991.- С.123.